

De Sperwer *Accipiter nisus* als broedvogel in de provincie Groningen in 2016

Johan Bos

Roofvogelpopulaties blijven altijd aan veranderingen onderhevig. Wil je er dus meer over te weten komen, dan is het zaak deze in kaart te brengen. Zelfs bij goed onderzochte roofvogels, zoals de Sperwer, zijn er steeds weer nieuwe perspectieven te vinden waarvan kennis ontbreekt en daarom gewenst is. Dit is het verslag van alweer het vijfde achtereenvolgende jaar waarin ik gegevens van broedende Sperwers in de provincie Groningen verzamel (zie Bos 2013a, Bos 2013b, Bos 2015, Bos 2016a). Het doel van dit onderzoek is om de Groningse sperwers provinciebreed te karteren, veranderingen in verspreiding en schommelingen bestand te meten, prooikeuze aan de hand van geringde prooien vast te stellen, en gegevens over het broeden zelf te verzamelen. In het verslag van 2015 schatte ik het bestand voor de provincie Groningen op 150-200 paar (Bos 2016a). In dit verslag presenteer ik de resultaten van het seizoen 2016 en ga voornamelijk in op broedbiologische aspecten.

Methode

De provincie Groningen is te groot om in een jaar compleet te controleren met het bestaande aanbod van vrijwilligers. Het onderzoeksgebied is daarom in kleinere stukken verdeeld aan de hand van de gemeentegrenzen. Alle geschikte toegankelijke broedbiotopen (zoals jong naald- en loofbos, parken en tuinen, begraafplaatsen, aanplantingen langs snelwegen, oudere loofbossen met tweede boomlaag (van bijvoorbeeld meidoorn of vlier) worden gecontroleerd op de aanwezigheid van Sperwers en op bezette nesten. Sommige deelgebieden (gemeenten) worden herhaaldelijk onderzocht om meer over bestandstrends en populatiesamenstelling te weten te komen (Tabel 1). In een seizoen vinden gewoonlijk vier controles bij bekende territoria plaats:

1. Een eerste bezoek in maart/april om te kijken of territoria bezet zijn (poepsporten, plukresten, nestbouw);
2. Een tweede check om het nest te lokaliseren in april/mei;
3. Een derde controle tijdens de jongenfase in juni;
4. En een eindcontrole om te verifiëren of eventuele jongen inderdaad zijn uitgevlogen (braakballetjes onder het nest of schreeuwende jongen in de omgeving) en om naar "prooiringen" gezocht met behulp van een metaaldetector en een pinpointer (zie Bos 2013b, Bos 2016a).

Dit jaar vonden ook weer nestcontroles plaats. Dit houdt in dat de jongen worden geringd, gemeten (lengte handvleugel en gewicht), en op de aanwezigheid van luisvliegen worden gecontroleerd. Bovendien wordt de mate van agressie van het vrouwtje tijdens nestcontroles genoteerd middels een vierschalig spectrum: stil (0),

alarterend (1), schijnaanval (2), en aanval met contact (3). Naast het verzamelen van broedbiologische gegevens, zoals nestboomsoort en broedsucces, worden ruipennen verzameld om informatie van de territoriumhouders te verkrijgen (Bijlsma 2006).

Resultaten

In totaal werden er 37 territoria vastgesteld in verschillende delen van de provincie Groningen. In vergelijking met de vier voorgaande jaren lijkt een lichte toename in enkele deelgebieden aanwezig te zijn. Feit is dat er nog redelijk wat dynamiek in bezetting van broedplaatsen voorkomt en dat ieder jaar nieuwe plaatsen bezet en oude stekken verlaten worden (Tabel 1).

Tabel 1. Gevonden broedparen van Sperwers in twee gemeenten in Groningen van 2012 tot 2016; tussen haakjes het aantal nieuw gevonden territoria. *Number of Sparrowhawk territories located in three municipalities in the province of Groningen from 2012 to 2016; number of newly found territories in brackets.*

Gemeente <i>Municipality</i>	2012	2013	2014	2015	2016
Haren (Gr)	6	6 (2)	8 (1)	8 (1)	9 (1)
Leek (Gr)	6	6 (1)	6 (0)	8 (3)	8 (1)
Totaal <i>Total</i>	12	12 (3)	14 (3)	16 (4)	17 (2)

Foto 1. Er gaat niets boven Groningen: sperwernest in opstand van zieke essen, bij Loppersum, 17 juli 2016 (Foto: Johan Bos). De drie jongen zijn normaal uitgevlogen. *Nest of Sparrowhawk in diseased stand of Fraxinus excelsior near Loppersum, 17 July 2016; the chicks fledged.*

Nesten werden zowel in loofbomen (20x, vooral meidoorn, wilg, Spaanse aak, en berk) als in naaldbomen gevonden (13x, vooral fijnspar, douglasspar en grove den). Het meest opmerkelijke nest van 2016 was gebouwd in een somber perceeltje van bladloze zieke essen (Foto 1).

Broedbiologie

Bij 16 van 28 nader gevolgde paren vlogen jongen uit. Dit resulteert in een broedsucces van 57%. Dat is niet bijzonder laag of hoog in vergelijking met cijfers van eerdere jaren: 42% in 2015 (48 paren), 79% in 2014 (28 paren), 62% in 2013 (34 paren), en 59% in 2012 (27 paren). De jaarlijkse onvoorspelbare variatie in broedsucces maakt het lastig hier enig zicht op te krijgen (Tabel 2). Predatie door marter en Havik speelt zeker een belangrijke rol, mogelijk in combinatie met het prooiaanbod van deze predatoren. Bij een haviksnest in een bos bij Haren vond ik nota bene ringen van vier Sperwers die ik in hetzelfde bos als nestjongen in 2015 en 2016 had geringd (zie ook Bos 2016b).

Of agressie van het vrouwtje enig invloed heeft op de predatiekans blijft onduidelijk. Wel duidelijk is dat er grote individuele verschillen zijn in het vertoon van agressief gedrag tussen vrouwtjes bij nestcontroles in de jongentijd (Tabel 2). Een klein aantal vrouwtjes zwijgen of worden niet gezien tijdens een nestbezoek (categorie 0/3). De meeste vrouwen zijn timide en alarmeren op veilige afstand (categorie 1/3). Sommige vertonen schijnaanvallen door rakelings langs de klimmer te vliegen of lang op het nest te blijven zitten (categorie 2/3). Relatief zelden zijn aanvallen met contact (categorie 3/3), waar de nestcontroleur wordt verrast met een tik op rug of hoofd. Dit kan soms, zoals ik zelf heb ervaren, tot bloedige taferelen leiden, toen een heetgebakerd vrouwtje met haar klauwen mijn rechteroorlel greep tijdens het beklimmen van de nestboom.

Tabel 2. Agressie van vrouwtjes Sperwers tijdens nestcontroles in de jongentijd in Groningen (2014-16), geschaald van stil/afwezig (0) tot lijfelijke aanval (3). *Aggressiveness of female Sparrowhawks at the nest in the province of Groningen in 2014-16, scored on a scale from 0 (silent or absent) to 3 (physically attacking observer).*

Agressieschaal <i>Scale</i>	0/3	1/3	2/3	3/3
Aantal <i>Number</i>	4	12	7	1

Bij 13 nesten werden de jongen gemeten en werd het legbegin teruggerekend op basis van de lengte van de handvleugel (Bijlsma 2006), resulterend in een gemiddeld legbegin van 28 april, met uitschieters op 18 april (vroegste) en 8 mei (laatste). Met een gemiddelde van 4.0 was het aantal jongen per nest normaal (Tabel 3). Er was zelfs een nest met zes jongen dit jaar. Bij 6 van de 13 gecontroleerde nesten werden luisvliegen op jongen aangetroffen, dus een relatief hoog nestbesmettingspercentage van 46% in vergelijking tot voorafgaande jaren (Tabel 3). Bij één nest werd een ziek jong aangetroffen (Foto 2).

Foto 2. Sperwerjong met vervorming aan gezicht, bij Haren, 28 juni 2016 (Foto: Johan Bos). Dit jong is later van het nest verdwenen (waarschijnlijk predatie Havik). *Sparrowhawk chick with deformed head, near Haren, 28 June 2016; this chick later disappeared from the nest, presumably as a result of Goshawk predation.*

Aan de hand van in de buurt van het nest gevonden ruiptennen kan je bij sperwers de leeftijd van oudervogels vaststellen: vogels in het tweede kalenderjaar (het jaar ervoor geboren) of ouder. Door vergelijking met dezelfde handpennen (vooral H4, H5 en H6 zijn hiervoor geschikt, vind ik zelf) gevonden in eerdere jaren kun je de leeftijd soms nog preciezer inschatten (Bijlsma 2006). Van de gegevens van 2012-16 kon ik bij 24 Groningse mannetjes de leeftijd worden vastgesteld: maar liefst 7 mannetjes (29%) waren vogels in hun tweede kalenderjaar (dit is een redelijk hoog percentage, geen idee wat hiervoor de verklaring is). Bij de Groningse vrouwtjes waren 15 (20%) van 74 vogels in hun tweede kalenderjaar. Bij 8 vrouwtjes kon een leeftijd van >3kj, en bij 1 vrouwtje >4kj worden geconcludeerd door vergelijkingen van de grotere handpennen met die van eerdere jaren.

Tabel 3. Broedbiologische gegevens van Sperwer in de provincie Groningen (2014-16). *Data on breeding biology of Sparrowhawks in the province of Groningen in 2014-16.*

Jaar <i>Year</i>	Broedsucces <i>Success</i>	Legbegin <i>Start laying</i>	Jongen <i>Chicks</i>	Luisvliegen <i>Louseflies</i>
2014	79% (n=28)	26/4 (n=17)	4.2 (n=20)	41% (n=17)
2015	42% (n=48)	30/4 (n=14)	3.2 (n=14)	21% (n=14)
2016	60% (n=25)	28/4 (n=13)	4.0 (n=13)	46% (n=13)

Prooiringen

Prooiringen worden vooral in braakballen op plukplaatsen, onder slaapplaatsen, en onder het nest gevonden (Bos 2016a). Met een goed afgestelde metaaldetector of met een pinpointer kunnen deze ringetjes worden opgespoord (Tabel 4). Opvallend is dat drie van de vier prooien geen jonge (pas uitgevlogen) vogels waren.

Tabel 4. Ringen van prooien gevonden op sperwerbroedplaatsen in de provincie Groningen in 2016. Afstand in km, leeftijd = prooileeftijd in kalenderjaren. *Rings of prey found on breeding sites of Sparrowhawks in the province of Groningen in 2016. Distance in km, age = age of prey in calendar years.*

Soort <i>Species</i>	Ringnummer <i>Ring number</i>	Ringdatum <i>Ringing date</i>	Vinddatum <i>Finding date</i>	Afstand <i>Distance</i>	Leeftijd <i>Age</i>	Ringplek <i>Site</i>
Koolmees <i>P. major</i>	V.645394	23.V.2015	20.VI.2016	2	2kj	Leek
Pimpelmees <i>C. caeruleus</i>	BC.26384	27.V.2016	16.VII.2016	<1	1kj	Leek
Huismus <i>P. domesticus</i>	V.754020	21.VI.2014	20.VI.2016	2	>3kj	Marne
Huismus <i>P. domesticus</i>	V.459652	14.VIII.2013	23.VII.2016	1	4kj	Leek

Conclusie

Op grond van inventarisatieresultaten in deelgebieden kunnen we zeggen dat de populatie van de Sperwer in de provincie Groningen stabiel is – er is wellicht sprake van een lichte toename van het aantal broedparen. Het broedsucces in 2016 was redelijk in vergelijking met eerdere jaren. In relatief veel nesten zaten er luisvliegen op de nestjongen. Nestpredatie door Havik is bewezen door het terugvinden van ringen van nestjongen op haviksnesten, maar blijft onvoorspelbaar. Er is een begin gemaakt met het meten van agressie van sperwervrouwtjes tijdens nestcontroles (op een vierpuntschaal); het plan is om in de toekomst hiervan meer gegevens te verzamelen.

Dank

Dit onderzoek werd andermaal mogelijk gemaakt met de hulp van enkele fanatiekelingen, belangrijke informanten en steun van terreinbeheerders. Voor het leveren van gegevens, tips en vergunningen gaat mijn dank uit naar Erik Bazuin, Rob Bijlsma, Peter de Boer, Jacob de Bruin, Martin Bul, Alwin Hut, Henk van der Jeugd, Leon Luijten, René Oosterhuis, Marcel Sandifort, Kees Schreven, Simone van der Sijs, Albert-Erik de Winter, Louis Witte, Natuurmonumenten, Staatsbosbeheer, en het Groninger Landschap. Erik en Kees hielpen bij nestcontroles en het zoeken naar ringen van prooien.

Summary

Bos J. 2017. The Sparrowhawk *Accipiter nisus* as a breeding bird in the province of Groningen in 2016. De Takkeling 25: 73-78.

The ongoing study of Sparrowhawks in the province of Groningen located 37 territories in 2016. Repeated surveys in two municipalities indicated a slight increase since 2012, when the survey started: resp. 12, 12, 14, 16 and 17 territories in 2012-16. Nests in 2016 were more often constructed in deciduous trees (20x) than in coniferous trees (13x). Breeding success of 28 pairs was recorded, of which 16 failed to produce fledglings (mainly due to predation by martens and Goshawk *Accipiter gentilis*). Mean start of laying was 28 April (range 18 April-8 May, N=13). In 6 out of 13 nests chicks carried louseflies. The aggressive behaviour of females at 24 nests was also recorded: 4 females were silent or absent, 12 alarm-called from a distance, 7 fake-attacked and 1 physically attacked. Combined for 2012-16, 7 out of 24 breeding males were in first-year plumage (29%), as were 15 out of 74 females 20%.

Literatuur

Bijlsma R.G. 2006. Handleiding veldonderzoek Roofvogels. KNNV Uitgeverij, Utrecht.

Bos J. 2013a. De Sperwer *Accipiter nisus* als broedvogel in de provincie Groningen in 2012. De Takkeling 21: 129-131.

Bos J. 2013b. De Sperwer *Accipiter nisus* als broedvogel in de provincie Groningen in 2013. De Takkeling 21: 204-208.

Bos J. 2015. De Sperwer *Accipiter nisus* als broedvogel in de provincie Groningen in 2014. De Takkeling 23: 86-88.

Bos J. 2016a. De Sperwer *Accipiter nisus* als broedvogel in de provincie Groningen in 2015. De Takkeling 24: 133-138.

Bos J. 2016b. Opmerkelijke oogst van geringde prooien bij inspectie van een haviksnest *Accipiter gentilis* na de broedtijd. De Takkeling 24: 121-123.

Adres: De Savornin Lohmanlaan 55, 9722 HD Groningen, johan.bos@rug.nl